

Platon: kaunis mieli

Ateenan kreikkalaiset arvostivat kaikessa kokonaisuuden osien harmoniaa, jota he kutsuivat *kosmoseksä*. Oikea, hyvä ja kaunis järjestys oli löydettävissä niin maailmassa ja yhteiskunnassa kuin ihmisen mielessä ja ruumiissakin. Hyvän järjestyksen eli kosmoksen ihanne muodostui keskeiseksi antiikin kreikkalaisessa ajatusmaailmassa. Parhaiten se löydettiin taivaankaikkeudesta, mutta Platon käytti samaa hyvän ja kauniin järjestyksen ajatusta myös yhteiskunnan samoin kuin ihmisen mielen ja ruumiin toimintojen ihannemallina. Ihanteen valossa hän arvioi kriittisesti oman aikansa yhteiskuntaa ja kuvasi ihanteen mukaisessa järjestyksessä elävää ihmistä. Kauniin, harmonisen mielen kehittäminen on mahdollista kasvatuksella. Platon esitti runsaasti yksityiskohtaisia huomioita soveliaista keinoista kuvien, musiikin ja runouden käyttämiseksi tällaisessa kasvatuksessa.

Gorgias-dialogissa Platon arvostelee kosmetiikkaa: se on ”alhaista, valheellista, rahvaanomaista ja epähienoa, se harhauttaa viivoilla ja väreillä, karvanpoistoaineilla ja vaatteilla, houkuttelee miehet tavoittelemaan väärää kauneutta sen oikean sijasta jonka saa liikunnasta” (465b). Kosmetiikkasana viittaa kosmukseen. Ateenalaisten arkikielessä *kosmos* tarkoitti hyvin muodostunutta kokonaisuutta, jotain missä osat on järjestetty oikealla tavalla niin, että lopputulos on hyvä. Oikeaa ja hyvää järjestystä pidettiin myös kauniina. Kosmetiikan tehtävä, kun se ymmärretään alkuperäisessä merkityksessä, on luoda kasvoihin ja muualle kehoon *kosmos*, hyvä ja kaunis järjestys. Antiikin Kreikassa kosmetiikalla pyrittiin samaan kuin nykyisinkin.

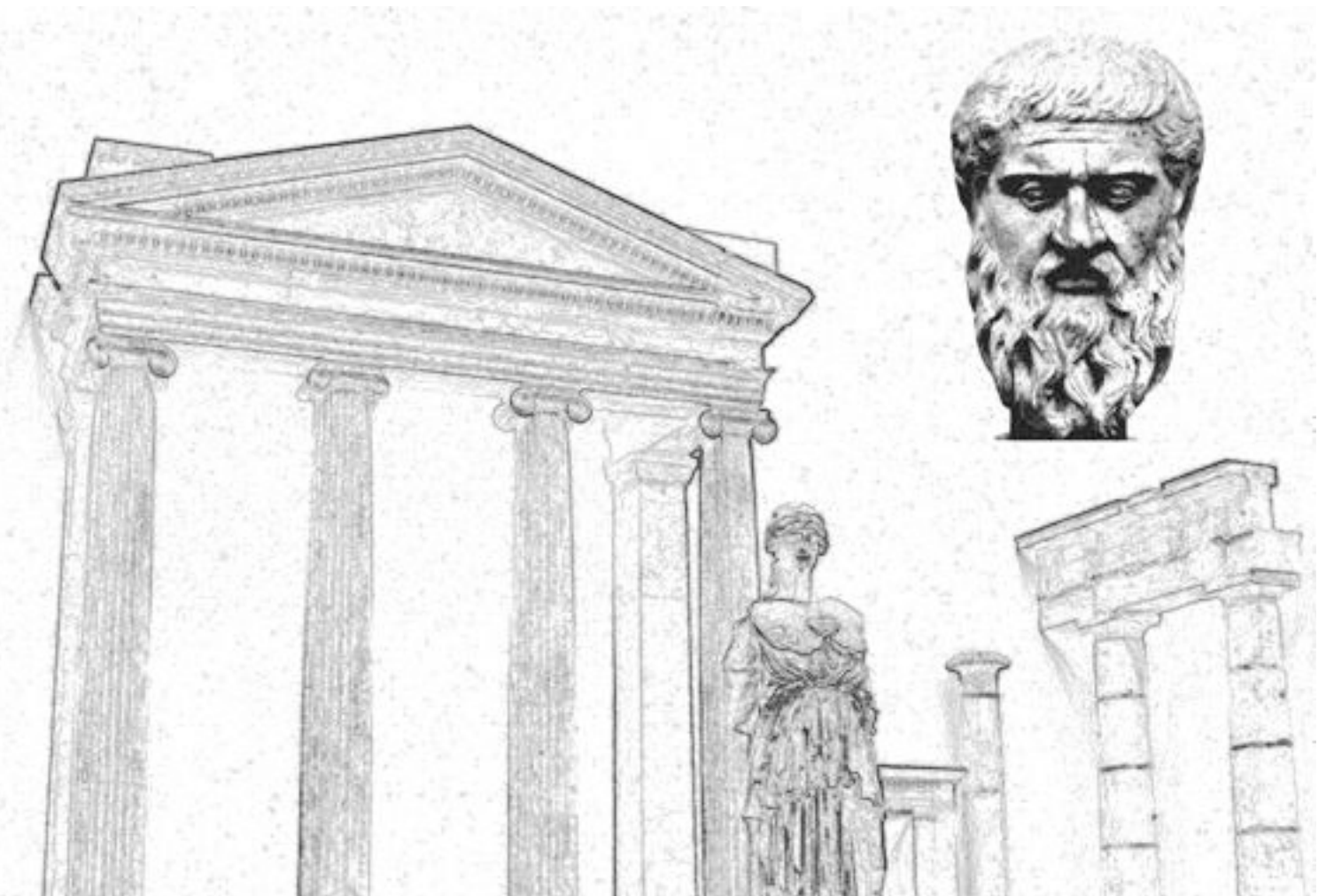
Platonin mielestä kosmetiikkaa käytettiin kuitenkin luomaan väärää tai valheellista kauneutta. Hän haluaa sanoa lainatussa kohdassa, ettei millään ulkoisilla keinoilla saada ihmisruumiiseen hyvää ja kaunista järjestystä. Oikean ruumiillisen kosmoksen luomiseen tarvitaan liikuntaa. Tuon myöhemmin esille, että Platon tarkoittaa liikunnalla oleellisesti muutakin kuin painia tai kiekonheittoa.

Kauniisti muodostunutta ihmisruumista enemmän Platonia kiinnosti kuitenkin kaksi muuta kosmosta, ih-

mismielen järjestys ja yhteiskunnan järjestys. Platonhan kuului ylhäiseen ateenalaiseen sukuun ja suorastaan kasvoi politiikkaan. Hän ei kuitenkaan ryhtynyt poliitikoksi, koska hänen mielestään Ateenan yhteiskuntaelämässä oli jotain perin väärää ja valheellista samalla tavalla kuin kosmetiikassa.

Demokratia moraalien rappiona

Ateenalaisten elintaso oli noussut varsin korkeaksi, ja kuten yleensä hyvinvointivaltiossa, ihmiset keskittyivät lähinnä oman edun ajamiseen, omaisuuden keräämiseen ja elintason tarjoamiin nautintoihin ja viihteeseen. Poliitiikka oli kiihkeää, mahdollisuus rikastumiseen toi mukanaan korruptiota hallintoon, ja hyveet ja hyvät tavat unohtuivat kun tavoiteltiin menestystä ja mukavaa elämää. Platon sanoo tyyppillisestä mukavuudesta rakastavasta ateenalaisesta, että hän ”antaa vallan aina sille mielihalulle mikä hänen päähänsä palkkää, niin kuin arpa olisi sen määrännyt, kunnes saa siitä kyllikseen ja antautuu jonkin toisen valtaan; mitään niistä hän ei väheksy vaan vaalii tasapuolisesti kaikkia.” (*Valtio* 561b)

”Eikö hän elelekin tällä tavalla, antautuen päivästä toiseen jollekin mielihalulle: ryypiskelee yhtenä päivänä viiniä ja nauttii huilunsoiton hekumasta ja sitten taas juo vain pelkkää vettä ja laihduttaa, harjoittaa jonain aikana liikuntaa ja toisena laiskottelee ja lyö kaiken laimin, ja on toisin ajoin uppoutuvinaan filosofiaan. Usein hän tarttuu politiikkaan, hyppää seisomaan ja puhuu ja tekee mitä mieleen juolahtaa. Ja jos sotilas-elämää viettävät herättävät hänessä kateutta, hän ryntää sinne, jos taas rahaihmiset, hän muuttaa taas suuntaa, eikä hänen elämässään ole mitään järjestystä eikä kuria, vaan hän kehuu sitä miellyttäväksi ja vapaaksi ja onnelliseksi ja takertuu siihen loppuun saakka.” (*Valtio 561d*)

Platonin havaintojen mukaan varallisuuden ja elintason kasvu johtaa siihen, että nautinnoista ja turhista tarpeista tulee elämän keskeinen sisältö.

Yhteiskuntamoraalin rappeutuminen näkyy väärinkäytöksiä yleistymisenä ja vastuun välttämisenä. Platon ihmettelee, ettei sellaisia asioita hävetä, vaan kehuskellaan, kuinka ”taitavia ollaan tekemään vääryyttä ja osataan ovelasti kiemurrella ja löytää porsaanreiät niin että päästään

luikertamaan vastuusta” (405b–c). Vastuun kiertämiseen tarvitaan tuomareita, ja Platon piti tuomareiden määrän voimakasta kasvua Ateenassa yhtenä oireena yhteiskuntamoraalin rappiosta. Myös kasvatuksen ihanteista luovuttiin. Kaikkiällä vallitsee ”yletön vapaus”, Platon sanoo. Lainaan vielä *Valtio*-dialogia:

”Isä pyrkii lapsen kaltaiseksi ja pelkää poikiaan, ja poika taas vertaa itseään isään eikä kunnioita vanhempiaan, jotta voisi tosiaankin olla vapaa. Opettaja pelkää ja mielistelee oppilaita, ja oppilaat vähät välittävät opettajistaan ja ohjaajistaan. Nuoret pyrkivät yleisesti jäljittelemään aikuisia ja riitelevät vanhempiensa kanssa puheissa ja teoissa, aikuiset taas yrittävät mukautua nuorten tasolle ja ovat niin kovasti leikkilisiä ja myötämieleisiä ja mukailevat nuoria pelosta, että heitä pidetään muuten yksitotisina ja määräälevinä.” (562e–563b)

Yhteiselämä rappeutui moraalisesti, siitä oli häviämässä oikea järjestys. Platon näki ratkaisevaksi tekijäksi kansalaisten ja erityisesti poliittisten johtajien henkilökohtaisen moraalin, mielen sisäisen järjestyksen, jolloin filosofin en-

simmäiseksi tehtäväksi tulee ihmismielen kosmoksen etsiminen. Millainen on mielen oikea, hyvä ja kaunis järjestys?

Mielen ja ruumiin järjestys

Platon lukee ihmisen elävien eli sielullisten olentojen joukkoon. Sielullisuus tarkoitti hänelle kykyä liikuttaa itseään säännönmukaisesti, aktiivista voimaa, joka tuottaa harmonista järjestystä maailmaan. Sielun järjestävä voima saa vastaansa *khoran* eli voiman, joka saa aikaan sitä epäjärjestystä eli sattumanvaraista liikettä, jota ilmenee kaikessa aineellisessa. (Tämä on tulkintani *Timaios*-dialogin vaikeaselkoisesta *khora*-käsitteestä.) Siksi ruumis kahlitsee meissä sielun aktiivista järjestävää voimaa, mutta *khoran* voima vaihtelee sen eri osissa.

Puhtaimmin sielullisuus tulee esille järjen toiminnassa, aktiivisessa ajattelussa. ”Järkisielu” sijaitsee päässä, ja pää on Platonin selityksen mukaan pallon muotoinen siksi, että järki voisi liikkua mahdollisimman puhtaasti ja säännönmukaisesti. Rinnan ontelo on tehty ”intosielulle” eli mielen rohkeudelle ja aloittekyvyille. Tiukimmin sielullinen voima on alistettu ruumiin valtaan vatsassa, ”aivan kuin se olisi villieläin, joka on kytketty yhteen ihmisen kanssa” (*Timaios* 70c). Vatsassa sijaitseva ”halusieli” mieli kaiken aikaa nautintoja, ja elleivät päässä ja rinnassa asustavat voimat valvo sen pyrkimyksiä, ruumiilliset nautinnonhalut ottavat valtaansa koko ihmisen. Moraaliseen rappioon johtaa siis vatsan ylivalta meissä, vatsaa hallitseva *khora*.

Tästä ei pidä kuitenkaan päätellä, että Platon tuomitsi yksioikoisesti kaikki aistinautinnot. Onhan vatsakin osallinen sielun järjestystä luovasta voimasta, joten se ei voi olla täysin vailla pyrkimystä hyvään ja kauniiseen. Platonin mukaan nautintojen osalta on oleellista se, että osataan erottaa hyödylliset nautinnot turhista ja varsinkin laittomista ja tyydytään vain ensimmäisiin. Hyödylliset nautinnot edistävät ruumiin ja mielen terveyttä, turhat taas työllistävät lääkäreitä. Platon pitää lääkäreiden määrän kasvua toisena selvänä merkinä yhteiskunnan moraalisesta heikkenemisestä, kun lääkäreitä ei tarvita tautien ja vammojen parantamiseen vaan ”siksi että toimettomuuden ja väärän ruokavalion vuoksi ollaan kuin mikäänkin suo, höyryjä ja valuvia nesteitä täynnä” (*Valtio* 405d). Turhista nautinnoista seuraa myös ”monenlaista mielenkarvautta ja synkkämielisyyttä, monenlaista harkitsemattomuutta ja pelkuruutta ja myös unohtamista ja typeryyttä” (*Timaios* 86e–87a). Laittomissa nautinnoissa on kysymys täysin estottomista hillittömyyksistä, jollaisia Platon itse näki harjoitettavan esimerkiksi Syrakusan tyrannihuoneessa.

Platon osoittaa *Valtiossa*, kuinka eläminen menee vikaan, kun aletaan hyväksyä kaikkea samalla tavalla – kaikkia mielihaluja, kaikkia harrastuksia, kaikkea tekemistä. Juuri siitä on kysymys hänen demokratian kritiikissään. Demokratialla hän tarkoitti elämäntapaa, joka ei aseta arvoja mihinkään järjestykseen, jossa kaikille haluille annetaan periksi, ja kun yhdestä saadaan kylliksi, antaudutaan toisen valtaan. Sellainen johtaa väistämättä laittomien halujen ja nautintojen alueelle, ja niiden harjoittaminen osoittaa Platonin mukaan mielen täydellistä epäjärjestystä, *khoran* voittoa meissä, mielen lopullista sairautta.

Mikä sitten on oikea järjestys? Platon etsi vastausta harmonian ajatuksesta. ”Kaikki hyvä on kaunista, ja kaikessa kauniissa suhteet ovat sopusointuiset” (*Timaios* 87c). Harmoniaan sisältyy ajatus eri suuntiin vetävien voimien tasapainosta niin, että tuloksena on hyvä ja kaunis järjestys. Mielen harmonia syntyy järjen, innon ja mielihalujen dynamisesta tasapainosta, ja ruumiin harmonia vastaavasti päin, rinnan ja vatsan tasapainosta. Jokaisen tulisi ”hallita itseään ja pitää itsensä järjestyksessä, elää ystävyydessä itsensä kanssa ja saattaa sielunsa kolme voimaa sopusointuun kuten sävelasteikon kolme pääsäveltä” (*Valtio* 443d–e). Tärkeintä on itsehallinta, ja se Ateenan kansalaisilta oli Platonin mielestä kadonnut.

Kasvatuksella kaunis mieli

Miten ihmismieleen saadaan oikea järjestys? Platon näki ainoaksi mahdollisuudeksi johdonmukaisen kasvatuksen, ja *Valtio*-dialogissa hän tarjoaa kasvattajille yksityiskohtaisia ohjeita. Osa ohjeista herättää epäilemättä vastarintaa, jopa raivoa, osa ehkä vain hymyilyä, mutta sellaiset reaktiot kielivät useimmiten pintapuolisesta lukemisesta. Tärkeimmäksi asiaksi pitäisi ymmärtää periaate ohjeiden takana: lasten ja nuorten tulee kasvaa sisäisesti ehjiksi, heille on luotava kaunis mieli.

Lähtökohtana Platonilla on näkemys, että mieli pyrkii luonnostaan toimimaan sille ominaisella tavalla, kunhan sitä harjoitetaan oikein. ”Se osa sielua, joka pysyy toimetomana ja luopuu omaehtoisesta liikkeestä, jää pakostakin heikommaksi, kun taas se osa, jota harjoitetaan, voimistuu. Sen vuoksi meidän on huolehdittava siitä, että kaikki sielun osat saavat liikuntaa sopivassa suhteessa” (*Timaios* 89e).

Seuraavassa joitakin asioita ohjelmasta, jonka Platon laati henkistä liikunnankasvatusta varten.

Runojen ja musiikin rytmi samoin kuin sanojen ja sävelten soinnut vaikuttavat siihen, miten ruumiin ja sielun osat kehittyvät suhteessa toisiinsa.

”Eikö kaikkein tehokkainta ole runouteen ja musiikkiin perustuva kasvatusta? Juuri rytmi ja melodiahän pystyvät parhaiten tunkeutumaan sielun sisimpään ja valtaavat sen voimakkaimmin. Ne luovat sopusuhtaisuutta ja tekevät ihmisestä sopusuhtaisen, jos hänet kasvatetaan oikein, muussa tapauksessa käy päinvastoin?” (*Valtio* 401d)

Pienille lapsille esitettävät runomittaiset kertomukset eivät saa aiheuttaa pelkoa tai ristiriitaisia tunteita. Yksinkertaisilla kielisoittimilla esitetty rohkaiseva mutta rauhallisen rytmisen musiikki kehittää luonnetta suotuisasti, ja lapsen varttuessa musiikki ja runous yhdistetään leikkeihin ja ruumiinharjoituksiin. Sillä tavalla kehittyy ”muusain taitojen mukaisia sopusointuisia” nuoria ihmisiä. Platon antaa tarkkoja ohjeita, millaisia muusain taitoja kasvatuksessa tulee käyttää ja mikä on kiellettyä, eikä ole vaikea ymmärtää, miksi hänet mainitaan niin usein sensuroijana ja paternalistisena vapauden tukahduttajana. Mutta katsokaa hänen perustelujaan.

Tarujen pitää antaa totuudenmukainen kuva asioista;

niissä ei saa olla muuta valheellista kuin että ne ovat kuvitteellisia. Kreikkalaiseen kansanperinteeseen kuului paljon kertomuksia jumalten taisteluista ja riidoista – kuinka oma poika kytki Heran kahleisiin tai isä heitti Hefaistoksen taivaasta maahan. Platon huomauttaa, että tuollaiset kertomukset antavat väärän kuvan jumalten olemuksesta ja toiminnasta. Jumalat ovat kauniita ja hyviä, moraalisesti esikuvallisia. Jumalia ei saa myöskään käyttää pelotteluun; on esimerkiksi väärin kertoa, että jumalat kulkevat öisin vieraisa hahmoissa. Tarujen avulla pitää päinvastoin herättää lapsen kiinnostus totuuteen ja lujittaa sitä.

Hyvä kertomus kasvattaa rohkeutta, innostusta ja itsehallintaa. Siksi pelottavat kauhujutut ovat haitallisia, ja hyödyllisiä ovat kertomukset vahvoista sankareista, jotka pystyvät hallitsemaan käyttäytymisensä äärimmäisten onnettomuuksienkin kohdatessa. Hyvin voimakkaita tunteita herättäviä kertomuksia tulee välttää. Lohduttoman surulliset kertomukset saattavat johtaa mielen murtumiseen, eikä hyvin kasvatettu ihminen saa myöskään nauraa liian herkästi, sillä ”raju naurunpuuska aiheuttaa sieluntilassakin rajun muutoksen”. ”Emme siis voi hyväksyä sitä, että ruonilija kuvaa arvokkaita henkilöitä nauramassa hillittömästi, jumalista puhumattakaan” (388e). Itsehillinnän oppimista haittaavat myös kertomukset jumalien joutumisesta himon valtaan, kuten kertomus siitä, kuinka Zeus joutui Heran nähdessään sellaisen himon valtaan, että halusi yhtyä tähän siinä paikassa, paljaalla maalla. (Muistettakoon, että Platon sai itse aristokraattisen kasvatuksen, jossa itsehillintä oli keskeinen hyve.)

Tarujen ja kertomusten sisällön lisäksi Platon pitää tärkeänä esitystapaa ja kerronnan rytmiä. Lapsen pitää pystyä seuraamaan tapahtumia ikään kuin ulkopuolisena, sillä liika samastuminen eri henkilöihin häiritsee mielen kehittymistä. Juuri tästä syystä Platon piti näytelmän muotoon puettua esitystä haitallisena, siinähan katsoja tai kuulija joutuu seuraamaan monen eri henkilön esitystä ja eläytymään niihin vuorotellen. Hän näyttää ajattelevan, että moneen erilaiseen luonteeseen ja ihmistyyppiin paneutuminen haittaa varttuvan ihmisen oman minä-identiteetin muodostumista. ”Olet kai huomannut, että jäljittelemisistä, jos niitä jatketaan elämässä pienestä saakka, muodostuu tapa ja toinen luonto, joka ilmenee ruumiissa, puheessa ja ajattelussa” (395d). Ihmisellä täytyy olla selkeä käsitys itsestään ja tehtävästään, hänen ei pidä jäljitellä muita kuin korkeintaan sellaisia luonteita, jotka voivat toimia esikuvina. (Kannattaa ehkä tuoda esille Sherry Turklen tutkimukset, joiden mukaan runsaasti roolipelejä pelaavilla nuorilla oma selväpiirteinen identiteetti jää kehittymättä, koska he pystyvät rakentamaan minuutensa monella tavalla ja identifioitumaan nopeasti moniin eri roolihahmoihin. Nykyinen elämäntapa varmaan suosii nopeita mukautujia, mutta Platonia asia olisi huolestuttanut kovasti.)

Myös musiikin kohdalla voimakkaat affektit ovat haitaksi. Rajuja tunteita, etenkin surua ja valitusta herättäviä sävellajeja ja sävelmiä on syytä kaihtaa, samoin railakkaita lauluja, jotka sopivat juomaseuralle mutta eivät lapsille ja nuorille. Liian moniääninen, sävellajeiltaan ja rytmeiltään vaihteleva musiikki saa aikaan sekaannusta mielessä. Parhaimmillaan musiikki kasvattaa rohkeutta ja maltillisuutta sekä tasapainoista mielenlaatua.

”Siis kaunis puhe, harmonia, sopusuhtaisuus ja hyvä rytmi ovat seurausta hyväluonteisuudesta. Tällä en tarkoita typeryyttä, jota kaunistellen sanotaan hyväluonteisuudeksi, vaan todella hyvää ja jaloa luonteenlaatua.” (400d-e)

Platon kiinnittää huomiota myös kasvuympäristöön kokonaisuudessaan. Esineet ja toiminnot tulisi suunnitella niin, että nuorten mieliin kehittyä oikea järjestys.

”Samat ominaisuudet tulevat runsain määrin esiin maalaustaiteessa ja kaikessa vastaavassa taidekäsitäytössä, myös kudonnassa ja kirjonnassa, rakennustaiteessa ja ylipäänsä esineiden valmistuksessa, ja niitä on luonnostaan myös elävien olentojen ruumiissa ja kasveissa. Kaikissa näissä on joko sopusuhtaisuutta tai epäsuhtaisuutta. Ja epäsuhtaisuus, huono rytmi ja epäharmonia ovat sukua huonolle puheelle ja huonolle luonteelle, vastakkaiset ominaisuudet taas ovat järkevän ja hyvän luonteen sukua ja sen jäljitelmiä.” (401a)

Platon julistaa tässä itse asiassa humanistisen ympäristöetiikan perusohjelman: kaiken suunnittelun lähtökohdaksi rakentamisesta sisustukseen ja taiteeseen on asetettava luonteen kehittyminen moraalisten ihanteiden mukaisesti, ja sama pätee siihen, miten ympäröivää luontoa muokataan.

”Meidän on siis etsittävä sellaisia ammattimiehiä, joilla on synnynnäinen kyky jäljittää luontaista kauneutta ja sopusuhtaisuutta. Tällä tavoin nuoret saisivat ikään kuin asua terveellisellä seudulla ja voisivat hyötyä kaikesta, kun heidän silmiinsä tai korviinsa tuulahtaisi milloin mistäkin kauniiden tuotteiden vaikutus kuin tuulenhäikä, joka tuo puhtailta seuduilta terveyttä; se ohjaisi heitä lapsuudesta asti huomaamatta mukautumaan kauneuteen ja sitä edustavaan ajatteluun, rakastamaan sitä ja olemaan sen kanssa sopusoinnussa.” (401c)

Platonin ohjeet tähtäävät mielen luontaisen olemuksen mukaisten voimien kehittämiseen hallitusti. Kun nuo aktiiviset voimat saadaan esille, mieleen syntyy hyvä ja kaunis järjestys. Ihmismielen olemuksen muodostaa sielullinen elävä voima, jonka ainoana pyrkimyksenä on harmonian luominen maailmaan.

Kirjallisuus

Juhani Pietarinen, *Platonin filosofia*. Kirja-Aurora, Turku 2000.

Platon, *Valtio* (suom. Marja Itkonen-Kaila). Platon, *Teokset* 4. osa. Otava, Helsinki 1981.

Platon, *Timaios* (suom. A. M. Anttila). Platon, *Teokset* 5. osa. Otava, Helsinki 1982.